

УДК: 658.155:005.334

Наталя Жук

*PhD (Economics) старший викладач,
Національна академія Служби безпеки України,
м.Київ, Україна
zzz0967665357@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3860-5489*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ: ДИВЕРГЕНЦІЯ, ДЕМАРКАЦІЯ ТА ЕКСПЛІКАЦІЯ ЧИННИКІВ, ЗАГРОЗ І РИЗИКІВ

Natalia Zhuk

*PhD (Economics), Senior Lecturer,
National Academy of the Security Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES: DIVERGENCE, DEMARCATIION AND EXPLANATION OF FACTORS, THREATS AND RISKS

Анотація. Сучасні умови ведення фінансово-господарської діяльності в Україні характеризуються високою нестабільністю, спричиненою глобалізаційними процесами, економічними кризами, пандемією та військовою агресією. Це обумовлює необхідність застосування безпеко-орієнтованого управління, спрямованого на мінімізацію ризиків і загроз фінансовій безпеці підприємств. Ця ситуація вимагає глибшого наукового аналізу даної сфери з метою розробки ефективних механізмів мінімізації ризиків та забезпечення стабільності діяльності суб'єктів господарювання. Особливого значення набувають питання визначення, вчасного реагування на чинники, загрози і ризики, які створюють небезпеку та потребують їхнього вчасного передбачення, попередження та прийняття заходів щодо запобігання або ж коригування ситуації. Експлікація чинників, загроз і ризиків дала можливість окреслити дивергентні ознаки та встановити демаркацію між ними. Визначено, що чинники, загрози та ризики є взаємопов'язаними, але різними категоріями. Зокрема, чинники – умови або події, що впливають на фінансову безпеку (можуть бути позитивними, негативними або нейтральними); загрози – конкретні події або явища, що безпосередньо створюють небезпеку для фінансової стабільності; ризики – ймовірність виникнення негативних наслідків у результаті реалізації загроз або невдалих управлінських рішень. Класифікація загроз за сферами виникнення (операційна, інвестиційна, фінансова діяльність) дозволяє точніше ідентифікувати джерела небезпек та розробляти цільові механізми протидії. Уточнення термінології та класифікації чинників, загроз і ризиків сприяє розробці ефективніших моделей управління фінансовою безпекою

в умовах невизначеності. Таким чином, ефективне управління фінансовою безпекою підприємств у сучасних умовах потребує комплексного наукового підходу, що поєднує теоретичне пізнання з практичними механізмами протидії кризам.

Ключові слова: фінансова безпека, чинники, загрози, ризики, підприємства, фінансовий аналіз.

Abstract. *The current conditions for conducting financial and economic activities in Ukraine are characterized by high instability caused by globalization processes, economic crises, pandemics and military aggression. This necessitates the use of security-oriented management aimed at minimizing risks and threats to the financial security of enterprises. This situation requires a deeper scientific analysis of this area in order to develop effective mechanisms for minimizing risks and ensuring the stability of the activities of business entities. Of particular importance are the issues of identifying and responding in a timely manner to factors, threats and risks that create danger and require their timely prediction, prevention and adoption of measures to prevent or correct the situation. The explication of factors, threats and risks made it possible to outline divergent features and establish a demarcation between them. It was determined that factors, threats and risks are interrelated, but different categories. In particular, factors are conditions or events that affect financial security (can be positive, negative or neutral); threats are specific events or phenomena that directly pose a threat to financial stability; risks are the likelihood of negative consequences as a result of the implementation of threats or unsuccessful management decisions. Classification of threats by areas of occurrence (operational, investment, financial activities) allows for a more accurate identification of sources of dangers and the development of targeted countermeasures. Clarification of terminology and classification of factors, threats and risks contributes to the development of more effective models of financial security management in conditions of uncertainty. Thus, effective management of financial security of enterprises in modern conditions requires a comprehensive scientific approach that combines theoretical knowledge with practical mechanisms for combating crises.*

Key words: financial security, factors, threats, risks, enterprises, financial analysis.

Постановка проблеми. Умови ведення фінансово-господарської діяльності, які склалися в Україні, створюють багато викликів. Це зумовлено невизначеністю, нестабільністю, ризиками і загрозами, що спричинені поглибленням глобалізаційних процесів, всезростаючою конкурентоспроможністю, світовими й вітчизняними кризами, пандемічними процесами та військовою російською агресією.

Нині надзвичайно велике значення має безпека життєдіяльності особистості, держави та окремих суб'єктів господарювання. За таких умов усе більша увага звертається на безпеко-орієнтоване управління практичною діяльністю підприємств, що зумовлює необхідність наукового пізнання цієї сфери.

Особливого значення набувають питання визначення, вчасного реагування на чинники, загрози і ризики, які створюють небезпеку та потребують їхнього вчасного передбачення, попередження та прийняття заходів щодо запобігання або ж коригування ситуації, що можливо здійснити через ефективне управління фінансовою безпекою.

При цьому зростає роль адаптивних механізмів управління, які враховують не лише традиційні фінансові індикатори, а й комплексну систему внутрішніх і зовнішніх

чинників, загроз та ризиків, включаючи цифровізацію економіки, кіберзагрози, інфляційні процеси та геополітичні ризики. Успішне функціонування підприємств у таких умовах потребує не лише своєчасного реагування на виклики, а й розробки довгострокових стратегій фінансової стійкості, диверсифікації джерел фінансування та впровадження антикризових механізмів управління фінансовою безпекою.

Для досягнення фінансової безпеки суб'єктів господарювання необхідно використовувати системний підхід, який дозволяє комплексно враховувати всі умови та чинники їх діяльності. Тому, важливим завданням в управлінні фінансовою безпекою підприємства є ідентифікація та класифікація чинників, що впливають на її стан. Цьому може посприяти комплексне дослідження бази теоретичних знань, що містяться у науковій літературі, присвяченій даній проблематиці.

Огляд літератури. Питання впливу чинників на фінансову безпеку розглядалися науковцями-дослідниками проблем економічної та фінансової безпеки підприємств. А саме: І. Бланк, О. Барановський, К. Горячева, О. Грицик, М. Єрмошенко, Ю. Кім, О. Ожаровський, Л. Парфентій, Н. Чопко, О. Жук, Н. Магас, В. Мунтян, О. Яременко та інші. Однак, віддаючи належне дослідникам щодо висвітлення цих питань, відмітимо відсутність однастайності, системності та комплексності у розумінні взаємозв'язаних термінів та їх використання в умовах кризових станів.

Метою дослідження є комплексна теоретико-методологічна експлікація чинників, загроз і ризиків, що визначають рівень фінансової безпеки підприємств. Їхня ідентифікація та систематизація дозволяє виокремити спільні та відмінні характеристики цих елементів, що, у свою чергу, сприяє розробці аналітичних моделей для прогнозування, попередження та врахування в управлінській діяльності в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах агресивного сьогодення на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання впливають чинники, які часто є загрозами їх фінансовій безпеці та несуть ризики кризових ситуацій. З'ясовуючи вплив чинників на фінансову безпеку підприємств, спостерігається тенденція змішування дефініцій «чинник», «загроза» та «ризик». Хоча ці поняття взаємопов'язані та мають спільні риси, вони все ж відрізняються між собою, а межі їхнього наукового трактування залишаються розмитими й нечіткими. Тому системний аналіз теоретичних підходів, викладених у науковій літературі з цієї тематики, сприятиме експлікації з подальшим виділенням дивергентних ознак та демаркації цих дефініцій, що, своєю чергою, уможливує їхнє застосування та врахування в управлінській діяльності як основних компонентів моделей обґрунтування прийняття рішень.

Чинник – слово латинського походження (factor) – «той, що робить, чинить; умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис, тобто чинить, здійснює вплив, діє; джерело впливу на процес, явище, систему; змінна величина, яка, за припущенням, впливає на результати досліджуваного явища чи процесу» [1].

Дослідники питань фінансової безпеки здебільшого поділяють чинники на зовнішні та внутрішні, хоча різноманітність підходів визначення їхніх складових елементів свідчить про відсутність єдиного бачення.

Зокрема, науковці виділяють такі чинники: «нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в країні, недосконале комерційне законодавство, криміналізація суспільства, влади та бізнесу, корупція, шахрайство» [2]. Ототожнюючи чинники з причинами фінансового «неблагополуччя» підприємства, автор виділяє такі елементи: «недолік інвестиційних ресурсів; висока міра зносу основних виробничих фондів; низька конкурентоспроможність продукції і незатребуваність її на внутрішньому та зовнішньому ринках; застарілі технології; висока матеріаломісткість виробництва і ін.» [3]. Втім, перелік складається лише із внутрішніх причин, які виникають безпосередньо на підприємстві, що є недостатнім і обмеженою позицією в мінливих умовах ринкової економіки. Також «зовнішні та внутрішні чинники впливу на фінансову безпеку підприємства, негативна дія яких призведе до припинення його діяльності, внаслідок зменшення прибутковості» [4]. До зовнішніх вони відносять: спекуляції з цінними паперами підприємства, цінову конкуренцію, зміну податків, зміну курсів валют, платоспроможність дебіторів, надійність партнерів, діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування тощо. Внутрішніми, на їх думку, є: «система фінансового планування та бюджетування, система внутрішнього контролю, кваліфікація фінансово-економічного персоналу, а також вміння та навички вищого керівництва, розроблені товарна, маркетингова, кадрова, дивідендна стратегії підприємства тощо» [5]. Не заперечуючи тверджень науковців, які визначають чинники, що впливають на прибутковість як основний критерій і, відповідно, фінансовий інтерес забезпечення фінансової безпеки, треба відмітити про недостатність тільки цієї характеристики.

Виділяючи зовнішні та внутрішні чинники впливу на фінансову безпеку суб'єктів господарювання, у науковців відсутня демаркація чинників та загроз, які вживають їх як синоніми, що є на нашу думку некоректним та потребує конкретизації [6].

О. Ф. Яременко класифікував зовнішні чинники на рівні макро- та мікросередовища, а внутрішні – за критерієм опосередкованого та прямого впливу. Втім, на нашу думку, така класифікація не є цілком обґрунтованою, оскільки всі ресурси, залучені для забезпечення ефективного функціонування підприємства та досягнення його фінансових інтересів, мають безпосередній вплив на фінансову безпеку [7]. Крім того, демаркація чинників, загроз і ризиків фінансової безпеки не окреслена, як і в більшості дослідників, які необґрунтовано їх поєднують.

Фінансова безпека підприємства постійно перебуває під впливом різноманітних чинників як позитивного, так і негативного характеру. Тому їхня ідентифікація та врахування в управлінській діяльності відіграє ключову роль у дослідженні фінансової безпеки економічного суб'єкта. Це пояснюється тим, що значна частина негативних чинників виступає загрозами, здатними суттєво знизити рівень фінансової безпеки підприємства. Відтак, для запобігання, нейтралізації та мінімізації впливу таких загроз і ризиків необхідно здійснювати постійний моніторинг, аналізувати їхнє походження та оцінювати потенційний вплив. Водночас слід зазначити, що всі загрози є чинниками, але не кожен чинник можна вважати загрозою, яку слід враховувати у фінансово-господарській діяльності для своєчасного реагування. Аналогічно, існують чинники позитивного чи нейтрального впливу, використання яких у процесі управління може сприяти підвищенню ефективності діяльності підприємства.

Загроза – це «можлива небезпека; будь-які обставини або події, що виникають у зовнішньому середовищі, які можуть бути причиною порушення нормального функціонування і (або) нанесення збитків» [1].

Науковцями загроза в контексті фінансової безпеки визначається як: «потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії зловмисників, здатні нанести моральний, фізичний або матеріальний збиток» [2]; «будь-який конфлікт цілей із зовнішнім середовищем або внутрішньою структурою й алгоритмами функціонування» [10]; «наявне чи потенційно можливе явище або чинник, що створює небезпеку для реалізації фінансових інтересів підприємства» [8, с.134–135]; «сукупність умов і факторів, які перешкоджають реалізації економічних і фінансових інтересів підприємства і створюють можливості для нанесення шкоди підприємству в залежності від його економічного потенціалу, тобто для оцінки загрози, необхідно простежити зменшення економічного потенціалу підприємства за певний проміжок часу» [9, с. 26].

Ю. Біляк обґрунтовано вживає термін загроза втрати фінансової безпеки підприємства, визначаючи його як «реальна або потенційна можливість прояву деструктивного впливу різних факторів на фінансовий розвиток корпоративного підприємства, що приводить до певного економічного збитку» [11].

Отже, основним атрибутом безпеки завжди є небезпека. На рівні підприємства під «небезпекою слід розуміти об'єктивно існуючу можливість негативного впливу на його функціонування, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, яка може призвести до кризового стану. В загальному значенні безпекою є такий стан об'єкта, який здатний зберегти свій рівень в умовах руйнівного внутрішнього або зовнішнього впливу, це – стан захищеності від негативного впливу якихось чинників внутрішнього і зовнішнього характеру. Основною властивістю безпеки є наявність гомеостазису» [10, с.134–135].

Дослідивши проблеми ідентифікації загроз як дефініції та явища, яке існує в економічному просторі і не тільки, доцільно виокремити характерні особливості. Об'єктивність, проявляється незалежно від суб'єктів забезпечення фінансової безпеки та є характерною особливістю фінансового механізму в межах якого розвиваються різного роду суперечності між фінансовими інтересами і фінансовим середовищем їхньої реалізації в умовах ринкових конкурентних умовах. Ці суперечності приймають форму загроз фінансовій безпеці підприємства, які на практиці можуть бути виявлені аналітичним шляхом.

Аргументом демаркації чинників й загроз є те, що джерелом загроз є деструктивна дія на фінансові інтереси чинників та умови функціонування фінансової системи підприємства та його фінансову безпеку. Імовірнісний характер негативної дії чинника це загроза, яка спричиняє безпосередній (втрата доходу, капіталу тощо) або опосередкований, непрямий (упущена вигода, зниження фінансової репутації підприємства тощо) збиток підприємству.

Наступною характеристикою загрози як явища, та яка знову ж таки підкреслює відмінність між досліджуваними категоріями є – непостійність. Така характеристика обґрунтовується постійною мінливістю фінансових інтересів підприємства, чинників й умов функціонування складових фінансового механізму – фінансової системи та суб'єктів фінансових відносин суб'єкта господарювання.

В ринковому мінливому світі існує безліч загроз, ідентифікацію яких здійснюють дослідники з подальшою їх класифікацією. Опрацювавши наукові праці щодо питання

виділення загроз фінансовій безпеці [1 – 11], відзначимо, що спільним для них є поділ на зовнішні та внутрішні. Хоча щодо складових то тут відсутня одностайність в думках.

Х. Цвайг до зовнішніх загроз відносить: «кризові ситуації в країні несприятливі умови ведення бізнесу; політична нестабільність; часті зміни в нормативно-правових актах, кредитної та податкової політики; високий рівень інфляції; погіршення показників інвестиційної привабливості; значний вплив недосконалої конкуренції на ринку; висока криміногенна ситуація; природні катаклізми»[12, с. 183].

Основними загрозами фінансової безпеки України є: недостатній рівень як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій; часті зміни у фінансовому законодавстві; низька конкурентоспроможність банківської системи; слабкий розвиток національного фондового ринку; інфляційні процеси; обмежене використання фінансових інструментів; значний рівень зовнішньої заборгованості; відтік капіталу за межі країни; бюджетний дефіцит та зростання тіньового сектору економіки. Зовнішні загрози фінансової безпеки українських підприємств класифікуються за сферами їх виникнення, а саме: бюджетна сфера, грошово-кредитний сектор економіки, валютний ринок, торгова політика, страховий ринок, фондовий ринок, інші зовнішні фактори ризику.

Однією із суттєвих загроз фінансовій безпеці підприємств є всезростаюча економічна нестабільність у державі, особливо в умовах форс-мажорних, непередбачуваних обставин на кшталт затяжного пандемічного локдауна, війни в країні. Це проявляється через погіршення основних макроекономічних показників: зниження обсягу ВВП, зростання рівня безробіття, темпів інфляції та девальвації національної валюти.

Внутрішніми загрозами є небезпеки, негативні чинники, що виникають безпосередньо на підприємстві й негативно впливають на його фінансово-господарську діяльність, спричиняючи шкоду, яка може призвести до банкрутства.

Основними внутрішніми загрозами фінансової безпеки підприємств є: неефективний менеджмент, слабка маркетингова стратегія, відсутність стратегічного та тактичного планування, недостатній рівень технічного забезпечення, низька ліквідність активів, нераціональна структура капіталу, обмежені можливості самофінансування, висока плинність кадрів та недостатній рівень їхньої кваліфікації.

Одночасно, доцільно сукупність внутрішніх загроз розподілити за сферами їх виникнення: операційна діяльність, інвестиційна діяльність, фінансова діяльність, інші внутрішні загрози (табл.1).

Характеризуючи загрози фінансовій безпеці підприємства, виділяються й інші підходи, зокрема: рівень фінансової діяльності, функціональна спрямованість, об'єктний вектор впливу, характер прояву, джерела виникнення, природа походження, часовий вимір, ймовірність реалізації, масштаб потенційних збитків і можливість передбачення [13].

Також, внутрішні загрози фінансовій безпеці підприємства спричиняє неефективний менеджмент в клекоті продукування стратегії підприємства, управління та оптимізації активів і пасивів, розробки та контролю механізмів управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, визначення інвестиційних проєктів і джерел їх фінансування, а також оптимізації амортизаційної та податкової політики.

Таблиця 1

Класифікація загроз за сферами їх виникнення

Операційна діяльність	Інвестиційна діяльність	Фінансова діяльність	Внутрішні загрози інші
неефективне ціноутворення	значний рівень зношеності основних засобів	висока вартість залучення власного та позикового капіталу	плинність кадрів
збитковість підприємств	відсутність фінансового інвестування	неоптимальна структура капіталу	некваліфікований менеджмент
високий рівень постійних витрат	низький рівень ліквідності поточних фінансових інвестицій	низький рівень рентабельності капіталу	відсутність системи антикризового фінансового управління
високий рівень оподаткування прибутку	низький рівень самофінансування інвестиційних проєктів		неефективна система збуту продукції
високий рівень витрат на обслуговування позикових фінансових ресурсів			відсутність бізнес-плану
розбалансованість грошових потоків			

Джерело: складено автором на основі [11; 12]

Водночас, на нашу думку, розгляд загроз не варто обмежувати лише фінансовою діяльністю, оскільки їхній вплив може охоплювати інші аспекти функціонування підприємства.

Таким чином, дослідивши існуючі підходи до визначення загроз й небезпек, враховуючи те, що повний перелік внутрішніх загроз фінансовій безпеці навести неможливо в силу їх індивідуальності та нестабільності, ми виділили найактуальніші на нашу думку ознаки, й розробили узагальнюючу класифікацію загроз фінансовій безпеці підприємств (рис. 1).

Наведене свідчить про те, що загрозою для реалізації основного фінансового інтересу підприємства є зниження ефективності його фінансової діяльності під впливом негативних чинників та умов функціонування, що, своєю чергою, може спричинити зменшення ринкової вартості підприємства.

Фінансова безпека тісно корелює із ризиком. Для того щоб визначити взаємозв'язок між ризиком фінансової діяльності та загрозами фінансовій безпеці підприємства, варто розглянути дефініції ризику й фінансового ризику, які є ключовими об'єктами дослідження в межах ризик-менеджменту.

«Ризик – це результат впливу невизначеності на досягнення поставлених цілей; безпосередня певна подія, яка здатна принести кому-небудь прибуток або збитки» [1].

В економічній літературі є такі підходи щодо природи визначення ризику: суб'єктивний, об'єктивний та суб'єктивно-об'єктивний [14; 15].

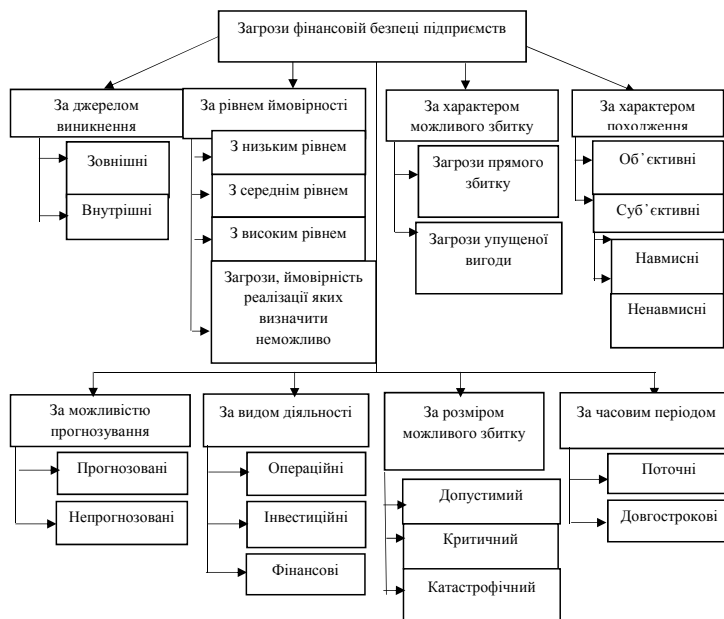

Рис. 1. Класифікація загроз фінансовій безпеці підприємств

Джерело: складено автором

Об'єктивний підхід до ризику передбачає вартісну оцінку кожного фінансово-економічного рішення. Суб'єктивний підхід присутній в І. Бланка, який фінансовий ризик розглядає як «сукупність специфічних видів ризику, генерованих невизначеністю внутрішніх і зовнішніх умов здійснення фінансової діяльності підприємства і надає фінансовому ризику наступні основні характеристики: наявність економічної природи, об'єктивність проявлення, дія в умовах вибору, альтернативність вибору, цілеспрямована дія, ймовірність досягнення мети, невизначеність наслідків, очікувана несприятливість наслідків, динамічність рівня, суб'єктивність оцінки» [13].

Дотримуємося думки про суб'єктивно-об'єктивний природу ризику загалом та фінансового зокрема, вважаючи, що ризик – це фінансово-економічна категорія, яка передбачає невизначеність реального очікуваного результату управління та оцінювання та має діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру. Аргументом щодо цього є те, що фінансово-господарська діяльність та прийняття управлінських рішень є суб'єктивним процесом, який має кількісне та якісне вираження реально існуючих чинників невизначеності. Діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного передбачає необхідність вибору серед множини альтернативних розрахунків ймовірного результату в умовах невизначеності та складної ситуації. Супутньою ризику є невизначеність, яка трактується як наявність неповної інформації в умовах прийняття рішень.

На думку М. Парфентія, «під ризиком у системі фінансової безпеки підприємства слід розуміти ймовірність настання негативних фінансових наслідків (економічного збитку або фінансових втрат) його дій по причині його прорахунків чи у силу непрогнозованості та некерованості певних факторів» [10, с. 44].

Треба зазначити, що джерелом ризику, як і загроз, є чинники, що впливають на фінансово-економічну діяльність підприємства та спричиняють невизначеність результатів.

Окрім суб'єктивно-об'єктивної природи фінансового ризику, досліджуваній категорії властиві наступні характеристики: основою ризику є імовірнісна природа ринкової, конкурентної системи, що спричиняє невизначеність ситуації, умов та результатів фінансово-господарської діяльності підприємства; ризик є невід'ємним елементом здійснення фінансової діяльності; можливий кількісний вимір та оцінка ризику; суб'єктивність в здійсненні оцінки ризику.

Експікація дефініцій «фінансовий ризик» і «загроза фінансовій безпеці» уможливають здійснити демаркацію, виділити дивергентні ознаки для ефективного управління фінансовою безпекою (табл. 2).

Таблиця 2

Демаркація та дивергентні ознаки загроз та ризиків

Критерій	Фінансовий ризик	Загроза фінансовій безпеці
Природа явища	Обидва є наслідком несприятливих чинників, зумовлених нестабільністю та невизначеністю середовища.	
	Суб'єктивно-об'єктивна (пов'язана з рішеннями менеджерів)	Об'єктивна (незалежна від волі суб'єкта)
Вимірюваність	Можна кількісно оцінити, прогнозувати	Важко піддається точному виміру, має якісний опис
Джерело	Обидва пов'язані з фінансово-економічною діяльністю	
	Пов'язаний з управлінськими рішеннями та зовнішніми умовами	Виникає незалежно від дій підприємства (напр., політичні кризи, стихійні лиха)
Характер прояву	Може бути потенційним або реальним (залежить від умов)	Конкретна подія або явище, що вже існує або виявлене
Зв'язок між поняттями	Ризик може містити в собі загрозу (за певних умов вона акумулюється в загрозу)	Загроза є частиною ризику, але може виникати і незалежно від нього
Управління	Обидва вимагають механізмів контролю та захисту фінансової безпеки підприємства	
	Може бути мінімізований через аналіз, страхування, диверсифікацію	Вимагає запобіжних заходів, моніторингу та планування дій на випадок реалізації

Джерело: складено автором

Відтак, обидва поняття пов'язані з несприятливими факторами, що впливають на фінансову стабільність. До відмінностей слід віднести:

- ризик – більш широке поняття, що включає ймовірнісну оцінку, тоді як загроза – це конкретна подія;
- ризик можна прогнозувати, а загроза часто виникає неочікувано (наприклад, кібератака);
- ризик залежить від дій керівництва, а загроза – зовнішній фактор.

Здійснюючи дискусію, щодо первинності ризику чи загрози, науковець М. Перфентій вважає, що «доцільним є поділ загроз фінансовій безпеці підприємства

на потенційні (що можуть виникнути у випадку наявності певних передумов) і реальні (які уже є і здійснюють негативний вплив)» [10, с. 44]. Дослідник вважає, що ризик є усвідомленою потенційною загрозою, для усунення чи мінімізації негативних наслідків яких необхідно здійснити попереджувальні заходи. Реалізація ж реальних ризиків негативно впливає та загрожує фінансовій безпеці підприємств. При чому ця залежність обернено пропорційна: значні ризики зумовлює низький рівень фінансової безпеки та навпаки. Так, «абсолютна» безпека можлива при «нульовому» ризику – це так званий принцип ALAPA (абревіатура від «a Low as Practically Achievable», тобто «настільки низько, наскільки це є досяжним у практиці».

Взаємозв'язок між дефініціями наступний (рис. 2.).

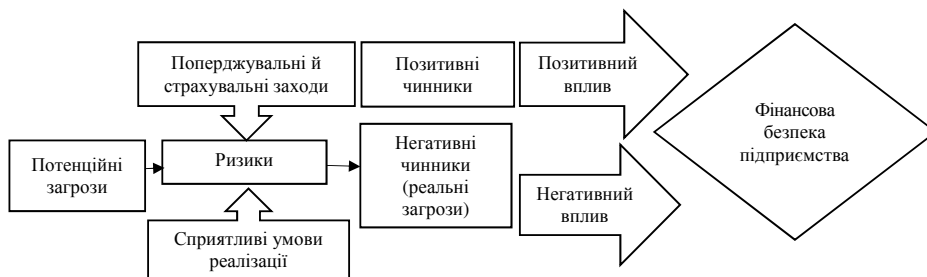

Рис. 2. Зв'язок дефініцій та явищ «загроза», «ризик» і «чинник» на фінансову безпеку підприємства

Джерело: розроблено автором

З визначення випливає, що, чинник негативного впливу є загрозою, позаяк чинник позитивного впливу це можливість для підприємства.

Отже, дослідивши наукові підходи у цих питаннях, здійснивши їх критичний аналіз, ми пропонуємо класифікацію чинників впливу на фінансову безпеку підприємств (рис. 3).

На нашу думку, чинники слід поділити на зовнішні та внутрішні (рис. 4). При виділенні зовнішніх чинників (чинники зовнішнього середовища, зовнішні чинники впливу), врахуємо те, що «зовнішнє оточення бізнесу – це комбінація чинників, що перебувають у постійному русі, особливо в ринкових умовах.

Воно складається із макросередовища (віддалене оточення) та мікросередовища (ближнє чи галузеве оточення). Макросередовище включає загальні фактори, які впливають на прийняття довготермінових рішень і в меншій мірі стосуються короткотермінової діяльності підприємства. Мікросередовище охоплює всі зацікавлені групи, які прямо впливають чи перебувають під безпосереднім впливом основної діяльності підприємства (рис. 4).

Мінливість макрооточення впливає на мікросередовище та окреслює ринкове стратегічне позиціонування підприємства. Одночасно чинник є джерелом виникнення загроз й небезпек, які впливають негативно на фінансові інтереси та фінансову безпеку суб'єктів господарювання. Тому завданням управлінської діяльності є прогнозування, відслідковування, аналіз ситуацій та подій, що є потенційними чинниками впливу на фінансову безпеку економічного агента.

Рис. 3. Класифікація чинників впливу на фінансову безпеку підприємств

Джерело: складено автором

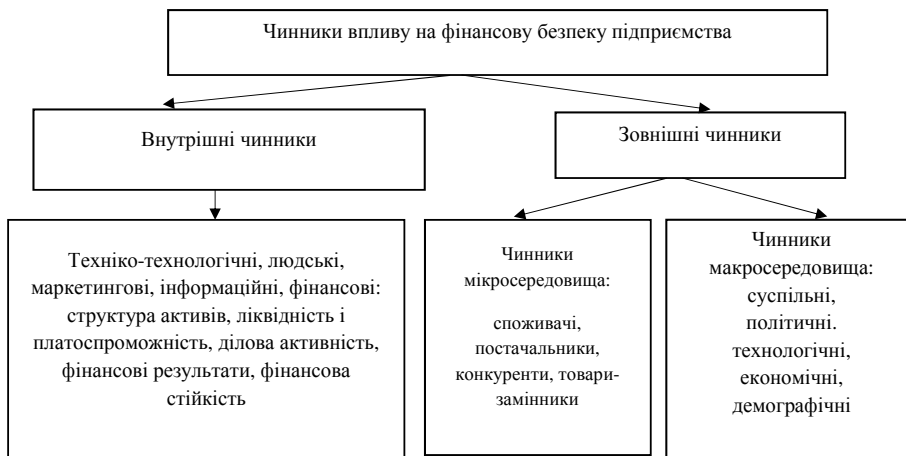

Рис. 4. Чинники впливу на фінансову безпеку підприємств

Джерело: розроблено автором

Значна кількість імовірних чинників макросередовища створює необхідність виділення тих, що найістотніше впливають на діяльність суб'єкта господарювання. Для цього доцільно застосовувати методики аналізу зовнішнього середовища, які охоплюють суспільні, технологічні, економічні й політико-правові чинники. В спеціальній літературі пропонується застосовувати такі метод аналіз як PEST-аналіз (political-legal (політико-правові), economic (економічні), sociocultural (соціокультурні), technological forces (технологічні фактори), які комплексним

інструментом оцінки зовнішніх впливів підприємницького середовища на суб'єкт підприємництва за схемою «чинник – підприємство».

Використовуючи методи комплексного добору чинників, слід звернути увагу на індивідуальний підхід щодо їх вибору. Тому ми підтримуємо узагальнення чинників зовнішнього середовища у вищезазначені групи.

Чинники мікросередовища (безпосереднього оточення) мають прямий вплив на діяльність підприємства, тому їх ще називають галузевими чинниками. Ці чинники можуть створювати можливості чи загрози для підприємства у мікросередовищі, і враховують галузеву особливість досліджуваного суб'єкта господарювання. Знову ж таки, повинна бути присутня індивідуальність у визначенні з урахування особливостей об'єкта дослідження, хоча спільними для будь-якої галузі пріоритетними чинниками мікросередовища є: споживачі, конкуренти, постачальники.

Крім того, на нашу думку система чинників впливу на фінансову безпеку підприємства повинна бути доповнена форс-мажорними чинниками, про що довели останні події, які відбуваються в світі та Україні – затяжний локдаун, війна.

Що стосується внутрішніх чинників, то на їх відбір значний вплив мають критерії визначення чи забезпечення фінансових інтересів та, відповідно фінансової безпеки підприємства. Тому зупинимося на уточненні критеріїв з адаптацією їх на об'єкт нашого дослідження.

Перш за все відмітимо, що джерелом внутрішніх чинників є внутрішнє середовище підприємства, яке науковці вважають «джерелом життєвої сили (потенціал) та проблем, внутрішніми змінними, що характеризують сильні та слабкі сторони підприємства, внутрішніми чинниками підприємства, що визначають процес його діяльності, стратегічним потенціалом, що визначає конкурентні переваги» [13].

Внутрішні чинники впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства загалом та його фінансову безпеку зокрема визначаються структурними складовими внутрішнього середовища підприємства, які забезпечують процеси його «життєдіяльності». Їхня основна відмінна характеристика полягає в тому, що вони знаходяться в площині управлінської діяльності, тобто можуть відслідковуватися, аналізуватися, підлягають контролю, одночасно здійснюють безпосередній вплив на ведення фінансово-господарської діяльності, її результатів та, відповідно, є основними чинниками забезпечення фінансової безпеки.

Водночас внутрішнє середовище підприємства, як джерело формування чинників та його стан визначається наявністю матеріально-технічної бази та ресурсного потенціалу, фінансових ресурсів та їх використання, професіоналізму управління, кваліфікації персоналу, маркетингової, інвестиційно-інноваційної діяльності, організаційної культури, соціальної атмосфери та інші. Відповідно кожна зазначена вище складова є елементом системи чинників, що впливають на фінансово-господарську діяльність, фінансову стійкість та безпеку підприємства, яка характеризується можливістю господарюючого суб'єкта переносити кризові явища. Тобто стан внутрішнього середовища визначається керування чинниками.

Висновки. Сучасні умови ведення фінансово-господарської діяльності в Україні характеризуються високою нестабільністю, спричиненою глобалізаційними процесами, економічними кризами, пандемією та військовою агресією. Це обумовлює необхідність

застосування безпеко-орієнтованого управління, спрямованого на мінімізацію ризиків і загроз фінансовій безпеці підприємств. Ця ситуація вимагає глибшого наукового аналізу даної сфери з метою розробки ефективних механізмів мінімізації ризиків та забезпечення стабільності діяльності суб'єктів господарювання. Особливого значення набувають питання визначення, вчасного реагування на чинники, загрози і ризики, які створюють небезпеку та потребують їхнього вчасного передбачення, попередження та прийняття заходів щодо запобігання або ж коригування ситуації. Експлікація чинників, загроз і ризиків дала можливість окреслити дивергентні ознаки та встановити демаркацію між ними. Визначено, що чинники, загрози та ризики є взаємопов'язаними, але різними категоріями. Зокрема, чинники – умови або події, що впливають на фінансову безпеку (можуть бути позитивними, негативними або нейтральними); загрози – конкретні події або явища, що безпосередньо створюють небезпеку для фінансової стабільності; ризики – ймовірність виникнення негативних наслідків у результаті реалізації загроз або невдалих управлінських рішень. Класифікація загроз за сферами виникнення (операційна, інвестиційна, фінансова діяльність) дозволяє точніше ідентифікувати джерела небезпек та розробляти цільові механізми протидії. Уточнення термінології та класифікації чинників, загроз і ризиків сприяє розробці ефективніших моделей управління фінансовою безпекою в умовах невизначеності. Таким чином, ефективне управління фінансовою безпекою підприємств у сучасних умовах потребує комплексного наукового підходу, що поєднує теоретичне пізнання з практичними механізмами протидії кризам.

Список використаних джерел:

1. Економічний словник. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf
2. Бубенко П. Т., Глухарев С. М., Димченко О. В. Фінансова безпека інноваційного бізнесу як фактор економічного розвитку: монографія. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 164 с.
3. Гнилицька Л., В. Франчук С., Мельник Н., Наконечна Г., Леськів, В. Гобела. Безпекоорієнтована модель оцінювання ризику підприємницької діяльності. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Вип. 45. С. 202-210, doi:10.55643/fcaptr.4.45.2022.3838. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.45.2022.3838>
4. Пойда-Носик Н.Н., Черленяк І.І. Управління фінансовою безпекою на макро-та мікрорівнях: теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»* 2021. № 1(57). URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/235724>
5. Varnalii Z., Mehed. A. Financial security of business subjects in the conditions of the digital economy. *Financial and credit activity Problems of theory and practice*. 2022. №4(45). С. 267–275. с. 267–275. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.45.2022.3813>
6. Марусяк Н. Л., Бак Н. А. Фінансова безпека підприємства та загрози її втрати в сучасному економічному середовищі. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 109–113. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.109

7. Яременко О. Ф. Класифікація чинників фінансової безпеки промислових підприємств. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 16. С. 242–247
8. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
9. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2001. Вип. 26. С. 24–27.
10. Парфентій Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності : монографія. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 184 с.
11. Біляк Ю. В. Основні загрози фінансовій безпеці корпоративних підприємств. *Агросвіт*. 2017. Випуск № 12. С. 20–30
12. Цвайг Х.І., Галайко Н.В. Загрози фінансовій безпеці підприємства та шляхи їх усунення. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 11. С. 181–185.
13. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия К.: Ника-Центр, Эльга, 2004. 784 с.
14. Zukevych S., Rozheliuk, V., Portovaras, T., Zhuk, N., & Denchuk, P. The concept of risk management: integral analysis according to the criteria of the financial state of enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2024. Vol. 3(56). P. 156-172. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4363>
15. Zadorozhny, Z.-M., Zukevych S Portovaras, T., Rozheliuk, V., Zhuk, N., & Nazarova, I. Analysis of risks in the financial security management system of business entities. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2023. Vol. 6(53). P. 82-95. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.53.2023.4242>

References:

1. Economic Dictionary. Available at: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf
2. Bubenko P. T., Hlukhariev S. M., & Dymchenko O. V. (2021) Finansova bezpeka innovatsiinoho biznesu yak faktor ekonomichnoho rozvytku [Financial security of innovative businesses as a factor in economic development]. Kharkiv: O. Beketov NUUE in Kharkiv
3. Hnylytska L., Franchuk V., Melnyk S., Nakonechna N., Leskiv H., & Hobela V. (2022) [Security-Oriented Model of Business Risk Assessment]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 202–210. Available at: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3838>
4. Poida-Nosyk N.N., & Cherleniak I.I. (2021) Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu na makro-ta mikrorivniakh: teoretyko-metodolohichni zasady [Financial security management at macro and micro levels: theoretical and methodological foundations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii «Ekonomika»*, 1(57). Available at: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/235724>
5. Varnalii Z., & Mehed A. (2022) [Financial security of business subjects in the conditions of the digital economy]. *Financial and credit activity Problems of theory and practice*, 4(45), 267–275. Available at: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3813>

6. Marusiak N. L., & Bak N. A. (2022) Finansova bezpeka pidpriemstva ta zahrozy yii vtraty v suchasnomu ekonomichnomu seredovyshchi [Financial security of enterprises and threats to its loss in the modern economic environment]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 109–113. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.109
7. Iaremenko O. F. (2011) Klasyfikatsiia chynnykiv finansovoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [Classification of factors affecting the financial security of industrial enterprises]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Ekonomika»*, 16, 242–247
8. Iermoshenko M. M., & Horiacheva K. S. (2010). Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo [The financial component of economic security: the state and the enterprise]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia
9. Zhalilo Ya. A. (2001) Ekonomichna bezpeka derzhavy, pidpriemstva, osoby v integrovanomu suspilstvi [Economic security of the state, enterprises, and individuals in an integrated society]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 26, 24–27.
10. Parfentii L. A. (2019) Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Management of Financial Security of Enterprises under Economic Instability]. Sumy: Mriia
11. Biliak Yu. V. (2017) Osnovni zahrozy finansovii bezpetsi korporatyvnykh pidpriemstv [Main threats to the financial security of corporate enterprises]. *Ahrosvit*, 12, 20–30.
12. Tsvaili Kh.I., & Halaiko N.V. (2016) Zahrozy finansovii bezpetsi pidpriemstva ta shliakhy yikh usunennia [Threats to the financial security of the enterprise and ways to eliminate them]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 11, 181–185.
13. Blank Y. A. (2004) Upravlieniie finansovoy bezopasnostiu predpriatiia [Enterprise Financial Security Management]. Kyiv: Nika-Tsentr, Elha.
14. Zukevych S., Rozheliuk V., Portovaras T., Zhuk N., & Denchuk P. (2024) The concept of risk management: integral analysis according to the criteria of the financial state of enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(56), 156–172. Available at: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4363>
15. Zadorozhny Z.-M., Zukevych S., Portovaras T., Rozheliuk V., Zhuk N., & Nazarova I. (2023) Analysis of risks in the financial security management system of business entities. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 6(53), 82–95. Available at: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.53.2023.4242>.